

Recensions bibliogràfiques

VÀRIA

FERREIRA, Jaime M.M., “A Numismática por classes sociais”, *Numismática*, volum especial en ocasió del 40è aniversari. Lisboa, 2013, p. 194.

L'Associació Numismàtica de Portugal, amb seu a Lisboa, ha volgut celebrar el seu quarantè aniversari editant un número especial de la seva habitual publicació *Numismática*. Si usualment té unes 40/50 pàgines, en aquesta ocasió arriba gairebé a les 200. A part dels sempre interessants treballs de F. Magro, un dels quals comentarem a part, ens ha cridat l'atenció aquest treball que analitza la composició social dels numismàtics portuguesos (amb algun estranger, com Flórez o Mateu y Llopis) i, més precisament, els oficis que desenvoluparen, al marge de la seva afeció o dedicació a la numismàtica. L'anàlisi abraça totes les cronologies i aporta imatges de tota mena de procedències, de tots els que ha pogut documentar en aquest sentit. El llistat, que comença amb una breu referència a un grup de personalitats internacionals, aporta 433 noms, repartits entre 13 oficis, des d'abats fins a arqueòlegs i des de militars a metges. En alguns casos, es donen algunes indicacions sobre la seva trajectòria professional, però, en canvi, no es diu res de la seva activitat numismàtica, de manera que, almenys per aquesta font, no sabem si són estudiosos, comerciants o col·leccionistes. Sobta també trobar Alberto Jorge Gomes en l'apartat de simples divulgadors. És cert que el llibre de Gomes, *Moedas Portuguesas* (Lisboa, 2001, en la seva 3a edició) no és un llibre d'estudi sinó de catalogació, però, igual que el d'Spahr per a Sicília, és un gran llibre i una gran aportació a la numismàtica. Fora d'aquesta apreciació nostra, el treball de Ferreira té prou mèrit per la magnitud del llistat i per l'aportació gràfica que posa cara a molts numismàtics coneguts, com ara Teixeira d'Aragao o Batalha Reis.

M. de Crusafont i Sabater

SÁEZ SALGADO, Javier - GODINHO MIRANDA, José Antonio, *Coleção Numismática D. Luís*, Imprensa Nacional Casa da Moeda i Fundação da Casa de Bragança. Lisboa, 2014.

El rei Lluís I de Portugal (1861-1889), un home d'una gran cultura i plena sensibilitat per les arts i la música, va aplegar, al llarg de la seva vida, una important col·lecció numismàtica que, en part, va acollir també altres col·leccions ja formades, com la del prestigiós estudiós Teixeira d'Aragao. El fons s'inicia amb materials grecs i romans, segueix pels sectors visigots, sueus i àrabs, i s'estén de forma prou exhaustiva per les sèries portugueses, sens deixar d'aportar també materials d'altres numeraris internacionals. Conté peces de gran vàlua i arriba a sumar més de 8.000 peces, amb una important presència de monedes d'or. Amb una presentació de gran luxe, il·lustracions impecables i copiosa documentació gràfica i històrica, hom es pot fer càrrec de la importància del fons, seguir-lo pam a pam i gaudir d'un llibre magnífic que fa tots els honors a la col·lecció. Aquesta va passar, de primer, al seu fill i successor Carles I, després, al seu nét Manuel II, que la va cedir a la Casa de la Moneda, on es conserva encara actualment. Autors i editors han posat, doncs, tots els seus esforços a fer-ne un llibre amb la màxima dignitat, reforçant la presentació amb ampliacions generoses de les monedes més destacades. Posarem alguns exemples per a fer veure la importància del fons. En el sector grec, podem destacar didracmes, i decadracmes d'or, així com decadracmes d'argent de la celebrada sèrie de Siracusa. En el sector romà, hi trobem més de trenta auris. També hi ha una representació de monedes ibèriques i hispanoromanes, amb dues dracmes d'Arse i una d'Empúries i bronzes de Tarragona. En el sector sueu i visigot, hi ha diferents trients d'imitació, quatre trients sueus i una quarantena de trients visigots amb predomini dels tallers portuguesos però amb representació d'altres seques, com ara Tarragona o Saragossa. La sèrie andalusina comença amb tres exemplars transicionals i profusió de dinars i dirhems de totes les etapes. El sector portuguès es mostra magníficament representat, començant amb un diner d'Alfonso Enriques (1128-1185) i uns morabatins de Sancho I (1185-1211) i d'Alfonso II (1211-1223), seguint amb profusió de peces de tots els metalls per a tots els regnats, complementat encara amb peces d'Açores, Madeira i altres territoris, com ara Angola, Brasil, Índia Portuguesa, Moçambic i Sao Tomé i Príncipe, i presència fins i tot d'assaigs monetaris i gitons. En el sector internacional, hi trobem una selecció de peces medievals i modernes d'Alemanya, Argentina, Bolívia, etc., i així fins a 22 països. No hi manquen algunes importants peces dels altres regnes peninsulars. Destaquem un doble ducat de Saragossa de Joana i Carles, una peça de 8 rals de Saragossa del 1611 i el singular escut d'or de València de Felip I amb la creu del revers que no és potençada com totes les altres d'aquesta sèrie i

que vàrem publicar conjuntament no fa pas gaire a *Acta Numismàtica* gràcies a l'amabilitat dels autors i descobridors d'aquesta important moneda. És important que els museus conservin i facin conèixer els seus fons, però encara en fan una difusió molt més àmplia amb la publicació de les seves sèries, de manera que ara tenim a l'abast, i amb la possibilitat d'estudiar-les, totes les monedes d'aquesta important col·lecció.

M. de Crusafont i Sabater

MÓN ANTIC

La moneda y su papel en las sociedades fenicio-púnicas. XXVII Jornadas de Arqueología fenicio-púnica. Por AA.VV. Eivissa, 2012, 224 pp.

Dentro de la serie de “Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera”, el Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera ha publicado su volumen nº 68 y 27 de las jornadas de arqueología fenicio-púnica.

Hay estudios de Marta Campo, Mª Paz García Bellido, Benjamín Costa, Bartolomé Mora y Alicia Arévalo sobre producción, función, difusión, sistemas ponderales e iconografía de las emisiones cartaginesas.

Marta Campo, gran conocedora del tema, resume y estudia de manera sintética el origen y la producción de las monedas fenicio-púnicas, así como su difusión.

Muy interesante el trabajo de Mª Paz García-Bellido sobre los sistemas ponderales de este periodo tan complicado. La autora intenta poner luz en los aparentes sistemas metrológicos que conviven en el Mediterráneo. Con una admirable maestría, la autora se mueve entre “distintos” patrones púnicos, explicando sus teorías y su vasto conocimiento sobre la materia.

Otro destacado estudio es el dedicado por Alicia Arévalo a la moneda en los ritos púnicos. Aunque según la autora es una primera aproximación, la verdad que es algo más que eso y la animamos a seguir en su estudio sobre el papel de la moneda en los ritos, mayoritariamente funerarios, que puede aportar nuevas visiones sobre estos rituales.

M. García Garrido

MEDIEVAL

ROMA VALDÉS, Antonio, “Los tipos monetarios medievales leoneses y castellanos conocidos tras la publicación de la colección de la Hispanic Society”, a *Numisma* 257, 2013, Sociedad Iberoamericana de Estudios Numismáticos, Madrid, p. 95-112.

La magnífica col·lecció de monedes Archer M. Huntington, propietat de The Hispanic Society of America, i custodiada per l'American Numismatic Society (ANS), fou subhastada en bloc el mes de març de 2012 per la casa Sotheby's. La col·lecció comprenia unes 38.000 monedes relacionades amb el món hispànic, des de l'època antiga fins als temps moderns. Al no poder trobar un comprador institucional europeu, l'entitat optà per subhastar el conjunt sencer en un sol lot. Aquest lot fou adquirit per un consorci de comerciants europeus que es repartiren el contingut i propiciaren la celebració de diverses subhastes numismàtiques en diferents països. A Espanya, la casa Jesús Vico S.A. organitzà un total de tres subhastes monogràfiques, entre juny i novembre de 2012, que dispersaren unes 3.500 monedes procedents de la Col·lecció Huntington.

Entre aquestes monedes subhastades per la casa Vico n'hi havia d'interessantíssimes —sovint desconegudes—, de totes les èpoques. De fet, abans de ser subhastada, la col·lecció Huntington no va estar mai completament catalogada, i els seus instruments descriptius passaven per alt molts tipus monetaris que no se sabia si en formaven part. Antonio Roma es plany de la venda i dispersió de la col·lecció, i també de que cap institució espanyola fes l'esforç, en el seu moment, per comprar el conjunt. Paradoxalment, però, ha estat aquesta dispersió el que ha permès conèixer el veritable contingut de la col·lecció Huntington i posar-lo a disposició pública dels investigadors. Si encara fossin a Nova York, o si les hagués adquirit alguna institució europea, les monedes romandrien juntes, però velades i confoses, només accessibles a uns pocs privilegiats. Ara, al menys, ja les coneixem tots. Un cop exposada al públic, la col·lecció ha desvelat els secrets que amagava i s'han pogut repertoriar monedes desconegudes o poc conegudes. En aquest article de *Numisma*, Roma s'atura a discutir-ne les de cronologia medieval i àmbit territorial castellà-lleonès.

L'autor comença fent-se ressò que l'ANS havia assenyalat l'existència de només 30 monedes castellanes i lleoneses anteriors al 1200, però que, un cop catalogades, se n'han trobat 78. Entre aquestes, destaquen diversos tipus inèdits, sobretot *meajas* corresponents a diners coneguts en molt pocs exemplars. També era desconegut el diner amb retrat a l'anvers i creu al revers i llegendes ANFOS REX / LEGIONENSIS, que Roma situa hipotèticament abans de 1135. Alguns diners presenten variants inèdites rellevants, com el del genet anepígraf que du

un objecte indeterminat semblant a una clau a la mà, o el diner de Calahorra d'Alfons VIII amb marques invertides. En l'apartat de fe d'errades cal advertir que no coincideix la imatge de la peça núm. 28.297 amb la seva descripció al text. Roma també assenyala que algunes peces eren conegudes però que mai havien estat fotografiades, entre les quals destaca el curiós òbol amb llegenda TAPVA que considera "*cada vez más dudosamente castellana*".

A continuació Roma assenyala els *piedforts* o prototipus monetaris que també formaven part de la col·lecció Huntington. Es tracta de vuit peces, que abasten els regnats d'Alfons VIII, Alfons X i Enric IV, i que conformen un valuós afegit a la trentena d'exemplars que es coneixia.

L'autor aprofita l'article per a fer-se ressò de la venda, també en subhasta, per la casa Aureo & Calicó, d'un conjunt important de monedes castellanques. La venda tingué lloc entre el 4 de desembre de 2013 i el 20 de març de 2014, i estava integrada per algunes monedes que només es coneixien a través dels dibuixos de l'obra clàssica d'Alois Heiss (*Descripcion general de las monedas Hispano-cristianas...*). Es tracta de tres monedes del segle XII (Heiss 2.23, 1.3, i 2.26) i d'un conjunt de cinc *piedforts* i una peça singular d'ús incert.

Finalment, Roma afegeix la imatge d'una darrera peça que no prové de cap venda de les dues cases comercials esmentades i que completa la descripció d'un tipus que ell catalogà (*Emisiones monetarias leonesas y castellanques de la Edad Media...*) amb el núm. 87. La lectura comprovada IHESUS / COACIVITAS i la tipologia aquitana posen en dubte la seva veritable adscripció castellana.

Xavier Sanahuja Anguera

BOADA SALOM, Jaume, "Nova moneda d'un reial de Jaume III de Mallorca... falsa". *Mallorca Col·lecció*, any V, núm. 11. Palma, 2013, p. 14-16.

L'autor assenyala l'aparició en poc temps de diferència de tres exemplars falsos del ral d'argent de Jaume III de Mallorca amb el nom del rei en la forma IA. La tosquedat de les peces, alguns detalls de la seva factura i dibuixos i, sobretot, el fet que totes tres fossin fetes amb els mateixos encunys, revelaren la seva falsedat i així fou comentat en el fòrum Numiscat, mostrant la utilitat d'aquesta mena d'eines de comunicació. Com diu Boada, la difusió de peces per internet té una gran utilitat pràctica, però també pot ésser ocasió de frau en no tenir l'avantatge de poder examinar la peça directament.

M. de Crusafont i Sabater

DOMÈNECH BELDA, Carolina, “La circulation de monnaie carolingienne dans la péninsule ibérique. À propos d’un denier de l’atelier de Roda”, *Revue Numismatique* 270. París, 2013, p. 383-410.

En unes excavacions al poblat altmedieval d’El Tolmo de Minateda (Hellín, Albacete) hi fou trobat un diner dels atribuïts a Carlemany, corresponent al taller monetari de Roda. Es tracta d’un exemplar incomplet, com el primer i fins ara únic que s’havia localitzat en una troballa incerta prop d’Empúries, de manera que podem qualificar sens dubte aquest segon aflorament com una descoberta important. Efectivament, a més de la singularitat d’aquestes peces, com diu l’autora, són molt escasses les troballes de moneda carolíngia a la Península Ibèrica i encara més les que corresponen a algun dels quatre tallers monetaris de la Marca Hispànica. Segons explica Domènec Belda, el context estratigràfic de la troballa és favorable a l’atribució a Carlemany, un fet que anys enrere havia estat discutit.

M. de Crusafont i Sabater

GIULIANI, Achile - PERFETTO, Simonluca, *Politica feudale e monetaria di Alfonso d’Aragona. Il Marchesato di Pescara in potere degli Avalos-Aquino e la sconosciuta zecca aragonese di Rocca San Giovanni*, Diana. Cassino, 2013.

Ben sovint, l’estímul per a una recerca històrica és l’evidència d’una peça monetària que cau en mans dels numismàtics amb tota la seva càrrega d’interrogants i que sembla que se li encari, com demanant-li que sàpiga reconèixer-la i situar-la en el seu veritable paper històric. No podem dir pas que la moneda sigui muda; porta llegendes, símbols i heràldiques. Ja ens parla, però a voltes el que diu ens sembla insuficient i ens obliga a fer un munt de recerques. En aquest cas, tenim un grup de peces raríssimes i mai pròpiament estudiades, d’argent i d’aram, que porten a l’anvers un castell de tres torres amb una S dins un globus coronat a sota i la llegenda DON INGNIGO DE DAVALOS M. Al revers, hi veiem les armes catalanes/napolitanes quarterejades omplint tot el camp amb SICILIE CITRA ET VLTRA, que s’ha de completar amb FARVM i que ens expressa l’heràldica tradicional i la forma d’indicar la Sicília *deçà i dellà far*, que, en definitiva, vol dir Sicília i Nàpols o les Dues Sicílies, i que fou emprada sobretot al Regne de Nàpols. D’això, i només d’això, han de partir els autors i, a través de documents, contextos històrics i numismàtics, coneixement del país i estudi de l’heràldica, treure deduccions, formular hipòtesis i arribar a algun port, que en aquest cas vol dir interpretar la peça i donar-li el seu paper i el seu lloc i una data d’emissió. Un recorregut no pas fàcil.

El revers és força explícit; es tracta d'una peça de Nàpols amb una forma d'escut que fou emprada profusament al s. XV. L'anvers ens parla de la família d'origen castellà dels Àvalos, punt de partença de l'estudi dels autors. Aquest llinatge tingué des del principi la confiança d'Alfons el Magnànim, que nomenava, l'any 1449, Íñigo d'Àvalos gran camarleng i, el 1452, comte de Montedorisio. La família anà acumulant càrrecs i dominis en el futur per matrimonis o per donacions reials, de manera que el seu poder no va cessar de créixer. Una crònica de l'època, recorden els autors, deia que el regne es trobava sota el domini de tres poders principals: Déu, el rei i els Àvalos. També ens recorden una de les famoses i belles medalles de Pisanello amb un magnífic retrat d'Íñigo d'Àvalos. A partir d'aquí, comencen els autors a desenvolupar la seva recerca. La M final de l'anvers sembla indicar que el noble emprava el títol de marquès de Pescara, cosa negada per alguns, però sembla clar i així ho mostren els autors, que amb el seu enllaç amb la potent família dels Aquino, Íñigo havia pogut fer-se amb l'ús d'aquest títol, com, de fet, ja explicava una crònica de l'època. Aclarits aquests punts, analitzen la política del sobirà respecte als seus nobles fidels i les implicacions de la noblesa en els temes monetaris, tant amb concessions com amb càrrecs als tallers monetaris, amb la qual cosa ens drecen una útil llista justificada dels mestres de les seques de Nàpols en el regnat d'Alfons. Amb estudis d'heràldica i històrics, arriben a justificar que el castell és heràldica pròpia de la família Àvalos i que la S coronada ha de correspondre al mestre de la seca, que acaben per identificar amb Rocca San Giovanni, un taller fins ara completament desconegut, i que daten en els anys 1453-1456, amb aportacions documentals, no d'època, però si molt antigues que ja ens parlen d'aquestes peces. El treball és profund i afegeix molts elements complementaris a la qüestió merament monetària, de manera que la moneda és sobretot el pretext per l'anàlisi històrica. A nosaltres ens queda només un cert dubte entre monedes o gitons a l'hora de qualificar les peces, però en qualsevol cas es tracta d'un material d'una gran transcendència històrica.

M. de Crusafont i Sabater

LABROT, Jacques, "Les méreaux et jetons des hôtels princiers", *Moyen Age*, núm. 93, 94 i 95. Bayeux, maig-2013-gener 2014, p. 28-35, 22-29 i 54-65.

Als temps medievals, l'"hotel" era inicialment, a França, el palau del sobirà i dels prínceps, però més endavant va acabar designant els diferents castells o palaus que el rei i la seva família utilitzaven, sovint desplaçant-se dels uns als altres, amb un enorme moviment de materials que anaven en una llarga corrua de

carruatges. Els sobirans van anant generant una organització cada cop més complexa del seu entorn, amb nombrosos càrrecs de palau i una forma de vida cada cop més luxosa i sofisticada. Majordoms, conestables, dàpifers i encara molts d'altres, eren càrrecs que sovint atreien els membres de la petita noblesa, que així milloraven els seus ingressos, però havien de competir amb la gent d'ofici com ara notaris, poetes o músics, que obtenien també el favor reial i assajaven d'ascendir a l'estament nobiliari. La complexa maquinària que tot això generava, amb multitud de persones entorn dels diferents oficis, exigia un control estricte per qüestions de seguretat, entre d'elles, és clar, l'alimentària. Un dels mètodes de control que fou emprat i es va anar generalitzant fou la possessió de gitons per cada ofici, que feien la funció de carnets o targes d'identificació. L'autor analitza en el seu treball els diferents departaments que eren actius en aquella cada vegada més complexa organització i va identificant, feina no pas sempre planera, tot l'esplet de peces d'aquesta mena que es podia arribar a posar en joc. Cal destacar la qualitat que solen tenir aquestes emissions paramonetàries, molt per damunt dels gitons de plom que s'empraren en altres àmbits com, per exemple, per al joc o la comptabilitat. Certament, aquesta qualitat també formava part de les mesures necessàries de seguretat. Un treball de gran abast que, de fet, hauria pogut convertir-se en un llibre i en el qual, una vegada més, l'autor ens fa veure com aquestes sèries considerades "secundàries" de la numismàtica tenen tot el seu interès i ens aporten un tipus d'informació important i complementari.

M. de Crusafont i Sabater

MAGRO, F. A., "O quinto de barbuda", *Numismática*, núm. especial per al 40è aniversari de l'Associação Numismática de Portugal. Lisboa, 2013, p. 19-22.

Una de les sèries més atractives de la numismàtica portuguesa són els diferents tipus de les anomenades "barbudes de billó" i els seus divisors, uns tipus de billó que es va emetre amb Ferran I de Portugal (1367-1383). Com es recordarà, aquestes peces porten una testa coberta amb un elm, per sota del qual solen eixir unes poblades barbes. Ja fa anys que justament fou l'amic Magro qui ens va fer saber que el nom de barbuda no tenia res a veure amb aquestes barbes, sinó que "barbuda" significa, senzillament, elm. En aquesta ocasió, l'autor fixa l'atenció en el divisor més petit de la barbuda, el fins ara anomenat "quart de barbuda", una peça de gran raresa, en contrast amb les barbudes i mitges barbudes, que són relativament freqüents. El fet que, al revers, la peça porti les lletres Q-A-T-R als espais de la creu que talla la llegenda, podria induir a creure que, efectivament, era un quart, però l'autor ens fa veure, al marge d'altres consideracions

complementàries, que la xifra “4”, ara ben visible en un exemplar més ben conservat que els fins ara coneguts, es refereix al valor de la peça en sous. Com que és ben documentat que la barbuda valia inicialment 20 sous (al marge dels posteriors ajustaments que ja detalla), una peça de valor quatre havia d'ésser forçosament el cinquè de barbuda i no pas el quart. Un cop aclarida, la cosa sembla ben senzilla, però durant dècades i dècades hom havia anat parlant dels quarts de barbudes, un valor monetari inexistent.

M. de Crusafont i Sabater

SCANZI, Michel, “La circulation de la *petite monnaie* dans les Hauts Cantons de l’Herault de 1000 à 1800”, *Bulletin de la Société archéologique et historique des Hauts Cantons de l’Hérault*, 36. Montpellier, 2013, p. 47-74.

Els reculls sistemàtics de les descobertes monetàries poden permetre, quan arriben a un cert volum, fer-ne estudis de circulació amb abast temporal notable. En aquest cas, l'autor ha sumat les dades d'algunes campanyes d'excavació que havia protagonitzat amb totes les altres que li han estat donades, tant de troballes individuals com de fons monetaris que era sabut que s'havien nodrit amb materials trobats a la zona estudiada. L'autor comença fent unes encertades reflexions sobre les diferències que obtindrem treballant amb troballes o bé amb documentació notarial. En el primer cas, l'or i l'argent serà escàs perquè obtindrem un reflex de la vida quotidiana de la gent senzilla, mentre que en la notarial hi abundarà l'or i l'argent perquè sovint seran transaccions entre gent poderosa i s'empraran xifres grans, per a les quals la moneda de valor alt és molt més adient. Amb tot, hi ha el període que va del segle X al XIII, en el qual només hi ha monedes de billó, de manera que serà més fàcil obtenir interpretacions menys dispars. Després de constatar, d'altra banda, que amb posterioritat a la moneda romana del segle IV hi ha en la zona estudiada un espai buit de monedes de sis segles i mig, l'autor inicia el seu estudi a l'any 1000, que és el moment en què retroba monedes, i l'allarga fins al 1800. L'autor no barreja, però, conceptes; té molt en compte que pot no tenir el mateix perfil el material obtingut d'una església que la que pugui sorgir d'un castell, de manera que presenta els perfils separadament i només els suma si veu que hi ha una concordança de resultats. Segle per segle, l'autor fa un interessant anàlisi dels materials presents i dels canvis en el circulant, en part en relació amb algunes grans dades històriques. Bon treball, no mancat, però, d'ombres. L'estudi queda encotillat per la situació política actual. L'àrea estudiada és una part d'un departament actual de França, un espai geogràfic que no tenia cap significació en tots els temps medievals, les

monedes catalanes són “*españoles*” i, naturalment, estrangeres, per a tot el temps estudiat. L’espai és França, és clar, i es divideix en amonedaments reials i feudals. No hi fa res que entre els segles XI i XIII només hi trobi una moneda reial francesa contra 183 de feudals. Les monedes del Regne de Navarra són “feudals”, però en canvi les del rei de França són reials, és clar. Amb aquest context, la presència anglesa a l’oest i la del conjunt catalano-occità al sud es pot dir que resulta inexistent. Al nostre parer, no es pot pretendre fer una anàlisi històrica prescindint de la història.

M. de Crusafont i Sabater

MODERN I CONTEMPORANI

BOADA SALOM, Jaume, “Els gitons anepigràfics del Bar Central” i “Cas Cotxer, ferreteria Campins i altres gitons de sa Pobla”, *Mallorca Col·lecció*, núm. 12 i 14. Palma, juny i desembre de 2014, p. 18-21 i 16-19.

Sempre hem defensat de treballar amb un coneixement dels contextos amplis. Un dels grans èxits de P. Grierson era la seva visió europea, que li feia descobrir comportaments paral·lels en diferents països i lliçons d’un lloc que li eren útils per a un altre. Les fronteres no són pas impermeables. Més encara quan parlem de la Corona Catalano-Aragonesa: els seus regnes formaven part d’un mateix estat i no es poden analitzar separatament. Tot això és ben cert, però també ho és que hi ha sectors de la numismàtica que només es poden estudiar amb un coneixement minuciós del terreny i, per tant, des de molt a prop. Aquest és el cas dels petits gitons emesos per associacions com ara sindicats o cooperatives i fins i tot per particulars, sigui per manca de moneda menuda, sigui per qüestions de control intern. Es tracta de peces fetes amb poques pretensions perquè solen tenir una utilitat tancada i sovint temporal i perquè els seus usuaris ja saben què signifiquen i no precisen de més informacions. Passen els anys, però, i aquest material esdevé absolutament incompreensible. I així circulen d’ací allà centenars de fitxes i gitons que ningú és capaç d’entendre. Jaume Boada ja fa anys que dedica una part de la seva atenció a fer un rigorós treball de camp, a la recerca d’aquesta mena de peces en un espai molt concret: el de les Illes Balears. En el primer dels articles que comentem, l’autor ha pogut esbrinar la història dels gitons del Bar Central, un d’aquells establiments que han perdurat llargament. Trobar un antic gestor del bar, amb ja 90 anys i bona memòria, no es pot qualificar d’un cop de sort sinó del resultat d’un dur treball de recerca. Ara, les peces amb BC i un valor ja sabem d’on són, a més d’altres que potser eren fitxes de joc, en

un temps en què aquesta activitat era prou perseguida. L'autor no es limita a Palma, sinó que recorre tot Mallorca i, encara, totes les Balears. En el segon treball, s'acosta a sa Pobla i hi descobreix un petit món de peces fetes per diferents ferreteries i en ús en bars i altres establiments, fins i tot amb un cert control municipal que, d'alguna manera, recorda els mecanismes de la moneda municipal catalana, ja que obligaven l'emissor a fer un dipòsit de garantia. També pot recollir la notícia de gitons fets per l'Ajuntament de Campanet. Tot plegat, dels temps de la Revolta Franquista i dels primers anys de la postguerra i sempre a causa de la manca de moneda menuda. Algú es pot preguntar de què ens servirà conèixer aquestes coses i la resposta crec que és força evident: un cop hem superat un concepte de la història basada en reis i batalles, aquests treballs ens acosten a la vida quotidiana, a la petita història i al viure de la gent, una àrea històrica en la qual gairebé tot és encara per fer.

M. de Crusafont i Sabater

Diversos autors: *Pellofes & ploms eclesiàstics. Un patrimoni numismàtic per descobrir*. XVIII Curs d'Història Monetària Hispànica. Museu Nacional d'Art de Catalunya. Barcelona, 2014.

Organitzat pel Gabinet Numismàtic de Catalunya - Museu Nacional d'Art de Catalunya (GNC-MNAC), el 26 i 27 de novembre de 2014 va tenir lloc al MNAC el 18è Curs d'Història Monetària Hispànica, que en aquesta ocasió estigué dedicat a l'estudi de la moneda eclesiàstica catalana i mallorquina. En les ponències hi intervingueren alguns dels especialistes més rellevants en aquest tipus de peces numismàtiques i altres no habitualment dedicats a la matèria, i s'hi tractaren aspectes ben diversos.

Les aportacions dels ponents quedaren recollides en una publicació que complementa els coneixements que fins ara es tenien sobre el tema. El Dr. Josep M. Martí, canonge de la Seu de Barcelona, dóna una visió històrica de l'organització eclesiàstica medieval dins la qual funcionaren els ploms. Josep M. Llobet, professor de la UNED, fa una recopilació de les notícies referides als ploms contingudes en la documentació de l'església de Santa Maria de Cervera. Maria Clua, del GNC, fa una dissertació sobre el paper de les pellofes en les excavacions arqueològiques. Alba Rodríguez, tècnica del Museu de Sant Cugat del Vallès, parla d'un conjunt de pellofes localitzades accidentalment en el convent d'aquesta població. Jordi Sacasas es refereix a les pellofes de la basílica de Santa Maria del Pi de Barcelona, de la qual n'és el conservador i arxiver. Albert Estrada-Rius fa una reflexió sobre el paper i el valor patrimonial de les peces estu-

diades. Finalment, Salvador Borrós i Maria José Alcayde, de l'Institut Químic de Sarrià, i Benoit de Tapol, restaurador del MNAC, expliquen els motius del deteriorament i els mètodes de recuperació d'alguns dels ploms mallorquins de la col·lecció del GNC.

Des del punt de vista més estrictament numismàtic, però, cal destacar els articles de tres membres de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics. Amb l'article "Pellofes, encunys i bosses de pellofes" (p. 31-58), Xavier Jorba dona a conèixer un interessant recull d'encunys per a fabricar les pellofes i de bosses per a contenir-les, uns elements encara poc estudiats que ha recopilat a diversos museus i institucions arreu de Catalunya i dels quals en dona la descripció i en facilita les imatges. En el treball "Pellofes i moneda local, una interacció monetària" (p. 59-72), Xavier Sanahuja reflexiona sobre la relació històrica entre la moneda local i les pellofes, dos tipus de moneda fabricades per institucions i destinades a usos diferents però que, en algunes èpoques i sota certes circumstàncies, arribaren a confondre's quan les pellofes, destinades a un ús eclesiàstic intern, es feren servir com a moneda menuda fora dels murs de les esglésies i dels convents. Finalment, Jaume Boada exposa en el seu article "Ploms eclesiàstics de Mallorca: aclariments i novetats" (p. 109-128) certes informacions de completen el coneixement dels ploms mallorquins, informa sobre peces fins ara inèdites i publica les il·lustracions d'alguns dels motlles usats per a fabricar-los que encara es conserven, a més d'alguna bossa per a contenir-los.

En definitiva, aquest treball de conjunt representa una aportació important a l'estudi de la moneda eclesiàstica de l'àmbit català, tant pel que fa a les novetats com a diverses de les seves vessants, algunes de les quals presenten una complexitat important o han estat escassament desenvolupades.

J. Boada

CHARLET, Christian, "D'Embrun à Campredon en Catalogne ou quinze siècles de mésaventures numismatiques d'un saint évêque", *Bulletin de la Société Française de Numismatique*. París, juny 2014, p. 178-184.

Christian Charlet és una de les firmes més actives de la numismàtica actual i es mou en un camp ampli d'interessos estudiosos. En aquest cas, s'ha apropiat a la nostra numismàtica en donar-nos, d'una banda, els orígens del sant Patllari, patró de Camprodon, que resulta ésser un bisbe d'Embrun que va morir l'any 541 i que va fer nombrosos miracles. Pel que sembla, el nom original del sant era Pal·ladi i aquí fou transformat en el Patllari actual. Segons una història mig llegendària, les seves relíquies foren furtades per uns benedictins catalans i porta-

des a Camprodon, on miraculosament el sant mostrà que era on es volia quedar. Encara aquestes relíquies passarien altres vivències i una part tornaria a Embrun. L'autor entra tot seguit a la part numismàtica de la qüestió, comentant els dos tipus monetaris que porten l'efigie del sant i, amb un coneixement excel·lent de la nostra bibliografia, entra en qüestions debatudes com ara si el tipus de la Guerra dels Segadors és un diner o un ardit, tot mostrant-nos també les males classificacions anteriors. Un repàs molt instructiu sobre els orígens i els antecedents d'aquestes interessants monedes.

M. de Crusafont i Sabater

MEDALLÍSTICA

BOADA, Jaume, "La medalla de l'Exposició Balear de 1903 (I)" i "La medalla de l'Exposició Balear de 1903 (i II). Resolució d'una incògnita", *Mallorca Col·lecció* 9 i 10, desembre 2012 i juny 2013, p. 8-11 i 14-16.

El modernisme, un corrent artístic internacional, tingué un ressò important a Catalunya, Mallorca i València, i trobà també la seva plasmació en el camp de la medallística. Dins d'una producció relativament abundant de medalles d'aquest estil, n'hi ha unes quantes que destaquen especialment, sigui per la plenitud amb què encarnen aquest corrent artístic, sigui per l'elegància de la seva execució. Dins d'aquest grup selecte s'hi troba, sens dubte, la que dissenyà el mallorquí Benet Pons per a l'Exposició Balear del 1903. Nosaltres ja la vàrem seleccionar per a un treball sobre la medalla modernista dins l'obra *El Modernisme* (vol. IV, Barcelona, 2003) i Jaume Boada s'ha esforçat per a documentar-la, cosa que ha assolit magníficament. En el primer article, ens facilita dades molt detallades tant de l'Exposició com del dissenyador de la peça, que resulta ésser l'advocat republicà i artista Benet Pons i Fàbregues (Palma 1853-1922), un home molt actiu i amb treballs en molts àmbits com ara el de la història i un defensor de la llengua catalana. Boada, però, no es conforma amb això i es dedica, en el segon treball, a esbrinar a qui correspon la dedicació "J. Font" que troba en un dels exemplars i que, després d'una tasca llarga i acurada, pot mostrar que resulta atribuïble al regidor de l'Ajuntament de Palma, Jaume Font i Monteros. Cal felicitar l'autor per la seva profunda recerca i també per la dignitat que ha arribat a assolir la revista que edita el Club de Col·leccionisme de Mallorca.

M. de Crusafont i Sabater